

PRVA HRVATSKA ETNOGRAFKINJA
MARA ČOP MARLET
Aperire terram gentibus

SLAVICA ŽURA VRKIĆ
Put Petrića 28a
23000 Zadar

UDK 39(091)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno: 11. 10. 2003.

Tko je bila žena koja je krajem osamdesetih godina pretprošlog stoljeća bila članicom čak triju međunarodnih etnografskih društava? Mara Čop, hrvatska književnica njemačkog jezika koja je većinu svojih književnih, književno-znanstvenih i publicističkih djela potpisivala "Mara Čop Marlet" i "Marie von Berks", po ocu je Hrvatica - otac joj je izdanak poznate trgovačke obitelji Čop iz Karlovca,¹ a po majci Njemica - djed s majčine strane prezivao se Eiberger, dok je baki djevojačko prezime bilo Magnino.²

Služeci u austrijskoj vojsci Anton Čop (Tschopp) u Ferrari,³ kamo je premješten nakon dvomjesečnog službovanja u zadarskom inženjerskom garnizonu, upoznaje Marinu majku.⁴ Ubrzo nakon vjenčanja rađa im se sin Anton. Njihovo drugo dijete Maria Antonia Franzeska, hrvatska *femme savante* o kojoj će ovdje biti riječi, rodila se u Livornu 10. kolovoza 1858. godine.⁵ Tu su joj se roditelji stalno nastanili

¹ Slovenski biografski leksikon naznačuje za prezime Čop da je to "kmetiška kranjska rodbina iz katere je izšlo več znamenitih mož". Preci slovenskih obitelji s ovim prezimenom, prema navodima spomenutog leksikona, došli su u Sloveniju u vrijeme reformacije iz Švicarske, gdje i danas žive obitelji s tim prezimenom. Ono se piše Tschopp, Gioppi i Cioppi a zastupljeno je u lucernskom, bazelskom i friburškom kantonu te se može pratiti unazad sve do 16. stoljeća. Slovenci s ovim prezimenom potječu iz Koroške Bele, odakle se postupno naseljavaju u Hraš. U Hrvatsku iz Hraša u 2. polovici 18. st. doselio se Jakob Čop (1742.-1812.), od kojega je potekao hrvatski ogranak i koji je spisateljici o kojoj je riječ pradjed.

² Hermann Antal, prvi etnografski predavač u Mađarskoj, piše da jedna prabaka Mare Čop potječe iz engleske plemićke obitelji te da je ta prabaka bila omiljeno kumče Marije Terezije (vidi njegov članak o spisateljici u *Vasárnapi Ujság*, XXXVI (1889), br. 14, str. 224).

³ Antonus Jakobus rođen je 9. siječnja 1827. u Karlovcu kao sin Antona Tschoppa i Magdalene, rođene Buchta. U Beču je završio inženjersku akademiju a podaci o njegovoj vojničkoj karijeri čuvaju se u Ratnom arhivu pri Austrijskom državnom arhivu u Beču (*Kriegsarchiv, Österreichisches Staatsarchiv*).

⁴ Maria Anna Eiberger rođena je 5. rujna 1833. u Mainzu od oca Georga Eibergera, c.k. majora i majke Franciske, rođene Magnino.

⁵ Prema *Atto di nascita. Stato civile di Toscana, nati Livorno 1858, n° 2350 i Duplicato del registro dei battezzati nella parrocchia di catedrale, comunita di*

nakon što joj je otac napustio vojnu službu.

U svojoj tvornici olovaka Anton Tschopp zapošljavao je i bivše kažnjenike, želeći im time pomoći da se što prije uključe u normalni život.⁶ Nemiri u Italiji i financijski krah, usljed pada vrijednosnih papira i bankrota jedne bečke banke, naveli su Marina oca da se vrati u Hrvatsku. Ovdje je kao privatni inženjer sudjelovao u trasiranju i izgradnji željezničkih pruga. Bio je vijećnik Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu (1867.-1868.), a za *Narodne novine*, *Zatočnik* i *Agramer Zeitung* pisao je stručne članke o gradnji hrvatsko-slavonskih željeznica, isušanju Lonjskog polja, razvoju i važnosti brodarstva na Kupi te o problemu osposobljavanja za plovidbu ostalih naših rijeka. Bio je zastupnik kotara Banija u Hrvatskom saboru (1865.-1867.), kotara Sisak u Saboru (1872.) i u novom Saboru (1872.-1875.). Pristaša je politike Narodne stranke a istakao se i kao jedan od financijskih utemeljitelja Sveučilišta (1866.), podupirući član Hrvatskog glazbenog zavoda (1869.) i jedan od osnivača Društva za poljepšavanje grada Karlovca (1866.-1887.).⁷ Povodom smrti Antona Tschoppa *Obzor*,⁸ *Narodne novine*⁹ i *Sloga*¹⁰ donose opširne članke o njegovu životu i radu.

Mara Čop koja će, kao književnica i uopće kulturna djelatnica djelovati u srednjoeuropskom i južnoeuropskom arealu, družiti se s mnogim onovremenim relevantnim akterima sociokulturne dinamike, pojavila se u svijetu književnosti početkom 80-tih godina u zagrebačkim novinama *Agramer Zeitung* i *Agramer Tagblatt*. Godine 1886. udaje se za francuskog odvjetnika Charlesa Lengera Marleta, sina francuskog senatora. Njega je upoznala 1885. godine u Budimpešti posredstvom mađarskog grofa Jenöa Zichya koji je s obitelji F. Lessepsa, graditelja Sueskog kanala, posjetio opću državnu izložbu. O F. Lessepsu.¹¹ M. Čop će kasnije napisati igrokaz. Vjenčanje će se održati u Karlovcu 1886. godine Tom će prilikom karlovački podžupan Stjepan Kovačević, koji je kasnije postao ministrom, zastupati austrijskog nadvojvodu Josipa, vrhovnog zapovjednika mađarske kraljevske vojske¹² s kojim će Maru Čop vezivati dugogodišnje prijateljstvo i suradnja. Nadvojvodi će Mara Čop 1887. u Parizu, u kojem je, pored Bruxellesa, živjela neko vrijeme sa svojim prvim suprugom, posvetiti zbirku novela pod naslovom *Aus Edelhöfen des Balkan* (Iz plemenitaških

Livorno, diocesi di Livorno, n° 233. Dokumenti se čuvaju u *Archivio di Stato di Firenze*. Hrvatska enciklopedija, sv. IV, Naklada hrvatskog izdavačkog zavoda, Zagreb, 1942, navodi točnu godinu rođenja. Inače je u svim relevantnim leksikonima ona pogrešna.

⁶ *Narodne novine*, br. 53, 13. travnja 1887.

⁷ Prema *Hrvatskom biografskom leksikonu*, sv. 1, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1993, str. 88.

⁸ Od 19. travnja 1887.

⁹ Od 13. travnja 1887.

¹⁰ Br. 15/1887.

¹¹ Prema navodima Hermanna Antala. Kao u bilj. 2.

¹² *Narodne novine*, 76 (1910) 130.

dvora Balkana). Predgovor, kojega će se dijelovi često citirati, napisao je Leopold Sacher-Masoch.¹³

Mladi bračni par uskoro će krenuti u sjevernu Afriku, u francusku koloniju Alžir, gdje će suprug obnašati dužnost javnog tužitelja. U Alžiru će im se roditi kći Josipa,¹⁴ zvana Lilly, koja će u trećoj godini preminuti od tifusa. Mara i Charles rastali su se. Lenger-Marlet¹⁵ je preselio u Atenu, gdje je i preminuo, a Čopovica se vratila u Hrvatsku.

Godine 1894. Mara Čop se udaje po drugi put i to za južnoštajerskog veleposjednika Huga viteza Berksa, člana austrijskog carevinskog vijeća. Sa suprugom i sinom boravi između Blagovne¹⁶ i Beča.¹⁷ Nakon suprugove smrti¹⁸ Marino se zdravstveno stanje pogoršalo. Napušta Beč i povlači se iz kazališnog života, a o svemu tome izvještava u svojim pismima prijateljima i suradnicima. Odlazi u južnije krajeve, u Goriziu, gdje će nakon dvije godine umrijeti od tuberkuloze¹⁹ u dobi od 52 godine. Skrb za trinaestogodišnjeg dječaka Huga Berksa²⁰ preuzeo je njezin brat, dječakov ujak, inače ministarski savjetnik Anton Tschopp.²¹

U pismu Milanu Grloviću,²² koji je u *Smotri* u dva nastavka objavio poveću studiju u povodu objavljivanja Marine naprijed spomenute zbirke novela, ona će kazati slijedeće: "Poznato mi je staro predbacivanje da ne

¹³ Romanopisac iz Galicije (1836.-1895.). Uređivao je više časopisa. Mnogi od njegovih romana i novela pokazuju sklonost seksualno – patološkom. Otuda i pojam mazohizam.

¹⁴ Djevojčici je kumovao spomenuti nadvojvoda, član vladajuće kuće Habsburg.

¹⁵ O njemu ima malo podataka. O mjestu njegove smrti, u članku o Mari Čop, izvještuje *Znameniti i zaslužni Hrvati te spomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925-1925*, Zagreb, 1925, str. 56.

¹⁶ Njem. Reifenstein, hrv. Rifnik. Nalazi se u blizini Šentjura (njem. St. Georgen) kod Celja (njem. Cilli).

¹⁷ Josefgasse 1 (Wien VIII).

¹⁸ Preminuo je na svom imanju 5. travnja 1906. a kao mjesto smrti navodi se Goričica I.

¹⁹ Preminula je 25. svibnja 1910. u iznajmljenoj kući u ulici Via Dante 14. Ostavinski spisi čuvaju se u *Archivio di Stato di Gorizia* pod oznakom *Ventilazione ereditaria con inventario di beni di Mara nata di Berks. Giudizio distrettuale di Gorizia (1889-1929), serie Ventil. Eredit., b. 519, f. 639, a. 1910.*

²⁰ Rođen 16. ožujka 1897. u Gorizii (Italija).

²¹ Po njegovu odlasku u mirovinu car Franjo Josip dodijelio mu je plemićku titulu i pridjevak Di San Maurelio. Službujući u južnoj Štajerskoj bavio se istraživanjem podrijetla svojih predaka.

²² Publicist i književnik, rođen u Križevcima 1852. a preminuo u Zagrebu 1915. godine. Studirao je pravo u Pragu i Beču. Uređivao je *Velebit* (1874), almanah hrvatske mladeži. U Zagrebu izdaje časopis *Hrvatski svjetonazor* i reviju *Smotra*. Jedan od osnivača Društva književnika i Hrvatskog novinarskog društva. Pisao pjesme, feljtone, novele, putopise i kritike te roman *Prometej*. Prevodio s njemačkog, ruskog i talijanskog a izdavač je 3. sv. *Albuma zaslužnih Hrvata* (1898-1900).

pišem hrvatski. Tu ja nisam kriva. Došla sam u Hrvatsku kad mi je bilo tek osam godina, a majka mi je bila Nijemica. Moj otac, dobri Hrvat, bio je često odsutan i tako sam odgajana njemački. Usprkos tome voljela sam i volim svoju domovinu; poslije sam naučila i njezin jezik, ali ja ostajem osuđena misliti njemački ono što, kao prava Slavenka, što ustvari jesam, osjećam".²³

Mara Čop imat će posvuda više sreće nego kod kuće u Hrvatskoj. Oko prikazivanja njezine drame "Lugoška svatovska pjesma",²⁴ koju je za tu svrhu s njemačkog preveo Adam Mandrović, u Zagrebu 1892. godine podići će se velika prašina.²⁵ Pa ipak, Maru Čop Marlet, a nakon udaje za Huga viteza Berksa, Maru pl. Berks, registrirali su svi onodobni njemački biografski, književni i kazališni leksikoni,²⁶ među njima i leksikon njemačkih pjesnika i prozaista, leksikon ženskih pisaca, leksikon posvećen ženama te mnogi drugi, navodeći je kao autoricu novela, pripovijedaka, drama i romana te putopisa i etnografskih studija. Pisci povijesti njemačke književnosti za područje Hrvatske i Slavonije, u sastavu Austro-Ugarske monarhije, Maru Čop svrstat će među ženske predstavnike naturalizma i autorice domaćeg pučkog komada.

Igrokazi i vesele igre Mare Čop prikazivat će se u Beču, Stuttgartu, Pragu, Brnu, Münchenu, Olomoucu, Ljubljani i drugdje. Ona će početkom 1892. u Graz dovesti dramski prvijenac Iva Vojnovića *Psyche* potpisujući se kao njegova prevoditeljica i adaptatorica. To je bio ujedno prvi izlazak hrvatskog dramskog komada na inozemne kazališne daske.²⁷

Uoči prve samostalne izložbe Vlaha Bukovca u Beču za tamošnje će novine Mara Čop napisati umjetnikovu biografiju. Isti će se tekst naći i na katalogima ove izložbe.²⁸ Bukovac se sprijateljio s Marom i njezinom obitelji o čemu svjedoče dva obiteljska portreta nastala na imanju Blagovna gdje je umjetnik, prema pričanju Marine nevjeste Felicitas, Bukovac boravio u ljeto 1904. godine. Portret dječaka Huga Roberta, sina Mare i

²³ Pismo je upućeno 1. kolovoza 1888. iz Alžira a čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Sig. R 4419 b.

²⁴ U originalu *Das Hochzeitslied von Lugos*. Praizvedba igrokaza održat će se u Brnu (Brünn) a prije Zagreba bit će prikazana u Stuttgartu.

²⁵ Tomu je kriv nedobronamjerni napis *Vienca* br. 4/1892, str. 768.

²⁶ Pored njemačkih biografskih, književnih, kazališnih i drugih leksikona o Mari Čop mogu se naći podaci i u slovenskim, mađarskim, francuskim leksikonima te starijim hrvatskim i jugoslavenskim enciklopedijama. Hrvatski biografski leksikon (sv. 1, Leksikografski zavod "Miroslava Krleža", Zagreb 1993) na str. 88-90 donosi bio-bibliografske podatke o njoj.

²⁷ O tome vidi moj prilog pod naslovom "Vojnovićeva Psyche u Grazu 1892", *Dubrovnik*, 3/1999, str. 19-42.

²⁸ O tome detaljnije u mom prilogu pod naslovom "Na aukciji u Beču prodane tri nedavno otkrivene Bukovčeve slike", *Vjesnik*, 6. srpnja 2000, str. 17. Spomenute slike otkrila sam 1998. u Beču u stanu Marine nevjeste Felicitas Berks koja je, u dubokoj starosti i sasvim slijepa, umrla prije tri godine.

Huga, nastao je u Beču, u Bukovčevom salonu 1903. godine.

Mara Čop je još 1884. godine napisala studiju o hrvatskom kazalištu i to u firentinskom časopisu *Revue Internationale* i u časopisu *Auf der Höhe* Leopolda Sachera-Masocha. Pisala je o hrvatskim dramskim piscima, nastanku hrvatskog narodnog kazališta, njegovom repertoaru, dramaturzima i glumcima te hrvatskom glazbenom životu. Spominje i uličnog pjevača, Roma Ferdu Russana, kontesu Sidoniu Erdödy, koja je u javnosti, na koncertu filharmoničara, prvu puta javno otpjevala pjesmu "Još Hrvaska ni propala" i mnoge druge. Na prvo mjesto stavlja "hrvatskog glazbenog kralja" V. Lisinskog i F. Livadića, dok za I. Zajca kaže da je "genijalni kompozitor", ali da "se ne može otrgnuti od dvojakog utjecaja, utjecaja talijanskog obrazovanja i njegove prijemčivosti za uzore iz bečkog glazbenog života". I dok su Lisinski i Livadić svojim glazbenim ostvarenjima po mišljenju Mare Čop "instinktivno obuhvatili hrvatski narodni duh", Zajčeve melodije ostat će "cvijeće bez korijena u srcima hrvatskog naroda".

Da se Mara Čop zanimala za politiku dokazuje esej o mađarskom društvu u kojem je, osim što je ocijenila društveno-političko stanje u Mađarskoj, iznijela svoju viziju izlaska iz krize mađarskog društva, nabrojala i okarakterizirala narode koji u toj državi žive, Mara je na zanimljiv način portretirala J. Andrássya i K. Tiszu, ne želeći ni jednog od njih istaknuti na uštrb drugoga, uspoređujući ih s rijekama Tisom i Dunavom. U ovom je eseju zamjetan način izražavanja koji podsjeća na onaj filmski. "Oko kamere" vodi čitatelja preko krovova Budimpešte, ulica i mostova da bi ga zatim, povelala k zgradi mađarskog parlamenta i "pohitala" s njim stubištem. "Kamera" će se naglo zaustaviti pred naoko hladnim i ozbiljnim licem G. Andrassyja.

Mara Čop okušala se i u pisanju libreta. Tako se u Pragu 1902. godine održala praizvedba opere u jednom činu "Ciganka Đina" za koju je glazbu napisao Leo Held.

Svestranost ove hrvatske spisateljice njemačkog jezika, kojoj je Leopold Sacher-Masoch prognozirao budućnost jednog Ibsena, Tolstoja i Dostojevskog, vidljivo je i njezinom zanimanju za srednjovjekovni život. Da bi mogla napisati tekstove pod nazivom "O štajerskoj ženi u Srednjem vijeku", "Staroštajerska medicina", "Samostanski život žena u srednjovjekovnoj Štajerskoj", "Štajerski pisci u Srednjem vijeku" itd., morala je konzultirati arhivske izvore što je, uostalom, i navela u bilješkama.

Za bečki *Burgtheater* pripremala je, i s njegovim ravnateljem uvježbavala, određene scene drame *Bogumil*. Želeći doznati nešto više o životu starih Slavena, izricanju prava, zadrugama, vojvodama i sl., potražila je pomoć i savjet kod Frana Miklošića.²⁹ Preko njega stupila je u kontakt s

²⁹ O tome svjedoče pisma koja je Mara Čop uputila Miklošiću a čuvaju se u Österreichische Nationalbibliothek u Beču. Sign. Autogr. 136/71-1, 136/71-3,

Vatroslavom Jagićem od kojeg je posuđivala *Archiv für slawische Philologie*. Kao glavnog glumca zamišljala je tada vrlo traženog Adolfa Sonnenthala, ljubimca ženske publike i predstavnika tzv. visokog stila. Do prikazivanja ove drame u stihovima nije došlo; za njemačku je publiku to bila strana tematika, a nekima je vjerojatno zasmetalo i njezino ne-njemačko prezime. Postavljanje ove drame iziskivalo je goleme izdatke, a pojedini prizori bili su teže izvedivi. To je, ipak, bilo glavnim razlogom njezina neprikazivanja. Dramu, koja se pojavila samo na papiru, ali ne i na pozornici, mjesec dana prije smrti, ovaj put kao dramu za čitanje, Mara Čop poslala je izdavačkoj kući Konegen u Beču.

U svoja tri romana, objavljena u posljednje tri godine života, Mara Čop je nemilosrdno šibala lažni moral austrijskog društva, ukazivala na pogrešan odgoj mladih, na predrasude vezane za ženski spol itd. Što se tiče tehnologije, u Marinim romanima ima elemenata moderniteta, a to je upotreba unutarnjeg monologa, filmičan način prikazivanja, govor likova u skladu sa svojim obrazovanjem i sl. Ipak je prevalirao realistički stilski način budući da su likovi društveno motivirani a fabula služi razotkrivanju karaktera.

Što se tiče dramskog stvaralaštva, oni legitimiraju onodobnu društvenu scenu u vrijeme silaska plemićke klase sa scene, moć novca, društvene skandale i korupciju, moralno rasulo i sudar svjetova i civilizacija, pa su onda i etnografski sadržaji u funkciji motivacije. Komedije obrađuju teme intimnijega kruga (salona, budoara, ureda, slikarskih ateljea i sl.). Likovi su većinom iz viših društvenih slojeva, što je slučaj i u kratkoj prozi i romanima, pa otuda dolazi i odgovarajuća i ambijentalna topografija. Dramsko stvaralaštvo Mare Čop, koje ima elemenata naturalizma, što je značajka hrvatske i austrijske drame u vrijeme moderne, udaljava se od ekskluzivno realističke paradigme. Formulaični (vanjski) opisi likova, koji su ustvari naslijeđeni toposi onodobne proze, predstavljaju korak nazad, dok brojni elementi moderniteta čine iskorak u traženju novog načina izražavanja. Korak naprijed predstavlja, uostalom, Marin impresionistički (slikarski) opis prirode.

U cjelokupnom književnom djelu Mare Čop vidljivi su folklorno-etnografski elementi u opisu likova i i radnji što bi se moglo shvatiti kao njezina opća značajka. Pritom je Mara Čop koristila vlastita i tuđa etnografska istraživanja, svoju naobrazbu (primjerice F. Nietzsche, Jean Paul, ili mitološka i književna naobrazba) te polilingvizam. Zagovaranje vitalizma, prirodnosti, očuvanja intenzivne veze čovjeka i prirode, što je prisutno u cjelokupnom opusu, može se shvatiti kao njezina šira svjetonazorna odrednica što je danas itekako aktualno.

Mari Čop je stalo da ukaže na kulturalne modele, instituciju braka i određeni tip (zapadnoeuropsko-kršćanske) strukture obitelji, etičku

dimenziju, ali i na početke sveopće industrijalizacije i moći kapitala.

U brojnim feljtonima dotakla je poznate legende, kao napr. onu o Dedalu i Ikaru, dovodeći ih međusobno u vezu. Njezin kozmopolitski i slobodoumni duh "posezao" je za istočnjačkim kulturnim blagom i predanjima koja će "ostarjeloj i umornoj Europi" jednog dana koristiti.

Da se zanimala za suvremena književna ostvarenja i moderna strujanja u književnosti dokazuje, među ostalim, činjenica, da je dramatzirala roman Guy de Mauppassanta "Pierre et Jean" davši mu naslov "Kukavičja jaja". Bečki kritičari divili su se njezinoj odvažnosti da fine nijanse romanesknog tkiva "pretoči" u teži, dramski način izražavanja. Roman "A Rebour" Jorisa-Karla Huysmansa također je preradila u igrokaz u kojem su svoje mjesto našla najmodernija strujanja u likovnoj umjetnosti, glazbi, književnosti i životnom stilu.

Tijekom svog života Mara Čop se dopisivala, družila i surađivala s brojnim poznatim imenima, domaćim i stranim, iz svijeta književnosti, znanosti, politike i umjetnosti. Da spomenemo samo neke: Karl Bleibtreu, Juliette Lamber Adam, De Gubernatis, Leopold Sacher-Masoch, Caroline Bruch-Sinn, Karl Schönfeld, Franjo Bučar, Franjo Kuhač, J.A.Helfert, J.J. Strossmayer, Koloman Tisza, Julius Andrassy, August Trefort, Koloman Bedeković, austrijski nadvojvoda Josip i mnogi drugi. Hermann Antal u svom kratkom biografskom članku³⁰ piše da je književnica osobno poznavala i dopisivala se s mnogim inozemnim velikanima kao što su brazilski car, zatim Gladstone te u Parizu predsjednik republike F.P. Grevy, Sully Prudhomme, Buloz, Zola, Leconte de Lisle, a u Bruxellesu Viktor Napoleon, Caraman Chimay, E.L.V de Laveley i drugi.

Pa ipak, najistaknutije mjesto zauzima član vladajuće kuće Habsburg, konjički nadvojvoda Josip.³¹ On je bio jedan od urednika edicije "Austrougarska monarhija u riječi i slici" (*Austro-ungarische Monarchie in Wort und Bild*), počasni član Mađarske akademije znanosti i počasni doktor budimpeštanskog sveučilišta te Ferenc-Jozsef-Univerziteta u Koloszvaru a Mari Čop je pomogao oko objavljivanja bogato opremljene i ilustrirane knjige o južnoslavenskim ženama kojima je, vjerojatno na njegov nagovor, pridružila i romsku ženu.

Mara Čop je nadvojvodin rad o prilagodbi biljaka - poznato je da je bio botaničar, pa je, među ostalim, sastavio atlas ljekovitog bilja njemačkog pučkog ljekara Sebastiana Kneippa - prevela na francuski jezik.

Prilikom izvedbe njezine drame "Lugoška svatovska pjesma", u Zagrebu 1892. godine, Josef Karl Ludwig Habsburg,³² "najmađarskiji

³⁰ Kao u bilj. 2.

³¹ O njemu, kao velikom, ali neprizatom istraživaču romskog jezika i običaja, vidi: Igor E. Kultiko-Garudo, Zur 150. des Geburtstages von Josef Habsburg, dem verkannten grossen Romani-Forscher, u: Anzeiger der phil.-histor. Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 119, Wien, 1982, str. 157-74.

³² U literaturi poznatiji kao Jozsef Föherzeg, rođen je 2. ožujka 1833. u Bratislavi,

nadvojvoda" (*a legmagyarabb főherceg*), kako su ga od milja nazivali Mađari, iz zagrebačke joj je cvjećarnice "Kalina" naručio buket cvijeća i napisao čestitku na romskom jeziku. Romske su pjesme, naime, sastavni i nerazdvojni dio ove drame koja se s uspjehom izvela na više pozornica diljem Austro-ugarske Monarhije.

Autor gramatike romskog jezika³³ primao je Rome na svom imanju u Alcsuthu u Mađarskoj.³⁴

Kao i on, i Mara Čop je pokazivala veliku ljubav i zanimanje za taj nomadski narod što je rezultiralo učlanjenjem u etnografska društva: *Académie Internationale des Palmiers*, *Gypsy Lore Society* i *Magyar Néprajzi Társaság*. O radu o ova tri društva Mara Čop je i sama izvještavala za budimpeštanski list *La Revue de l' Orient*. Najveći dio svojih etnografskih tekstova posvetila je ženama slavenskog juga i afričkim ženama. Pisala je o poeziji groba te napojnici kod južnih Slavena. Iz arhivskih izvora crpila je podatke o nošnji te svadbenim običajima u južnoj Štajerskoj u Srednjem vijeku. U jednoj autobiografskoj crtici s posebnom ljubavlju i divljenjem slika muslimansku dojilju.

O njezinu talentu za etnografsko slikanje svjedoče ponajprije napisi niza biografskih leksikona.³⁵ Časopis *Über Land und Meer*³⁶ u kratkom biografskom članku o Mari Čop navodi, među ostalim, slijedeće: "Živahnu maštu djevojčice probudila je najprije priroda Toscanne i divota južnog neba". *Narodne novine*, u povodu spisateljичine smrti, piše: "Kad su Čopovi došli u Turopolje, probudi se u nje duša i ona bi najradije prisluškivala o onim pričama o sjaju i slavi vlasteoskih plemićkih kurija, o turopoljskom komesu i o onim čarobnim danima koji se ne vraćaju više. Uz to bi slušala seoski piev i ono nikad nepresušno pripovijedanje o vilama i copnicama." U istom tonu nastavlja gore spomenuti njemački časopis: "Sada je život u starom turopoljskom dvorcu, koji je nekoć pripadao grofovskom rodu Zrinski, sa svojom romantičnošću divljih predjela i bogatstvom narodnih predanja južnoslavenskog naroda, koje je dijete žudno prihvaćalo, izgradio u njoj pjesničke predispozicije". *Narodne novine*, *Obzor* i *Savremenik*, kojima nisu bila poznata ostala njezina djela, u nekrolozima iz 1910. godine osvrću se samo na prve novele s hrvatskom tematikom, kojima odriču

nakadašnjem Pressburgu (Pozsony), kao sin nadvojvode Josefa Antona Johannes, te ujedno jedan od unuka cara Leopolda II i majke Marie Dorotee von Württemberg (prema *Die Habsburger*, Ein Bographisches Lexikon, Hrsg. von Brigitte Hamann, Ueberreuter, Beč, 1988, str. 192 ff.).

³³ *Czigany nyelvtan. Romano csibakero*, Budimpešta, 1888.

³⁴ Mjesto u blizini Budimpešte.

³⁵ *Lexikon deutscher Frau der Feder*, Hrsg. Sophy Pataky, Bd. 1 1898, str. 99, *Lexikon der deutschen Dichter und Prosaisten vom Beginn des 19. Jh. bis zur Gegenwart*, 6. Auflage, Wien, 1913, str. 102 i *Lexikon der Frau*, Bd. 1, 1953, str. 29.

³⁶ Band. 62, 1889, str. 1084. Autor članka pod naslovom "Mara Čop Marlet" vjerojatno je F. R. Ehrlich.

umjetničku vrijednost, ali potvrđuju značenje etnografskog priloga.

Lexikon deutscher Frau der Feder o Mari Čop piše, među ostalim, i ovo: "Posebnu specijalnost stekla je podrobnim proučavanjem ciganskog bića, a njezinom peru zahvaljujemo vrijedne priloge o poznavanju tog naroda. Poradi toga ju je englesko društvo *Gypsy Lore Society* imenovalo dopisnim počasnim članom, a *Académie Internationale des Palmiers* iz Pariza joj je poslalo člansko odličje. Također ju je mađarsko etnografsko društvo imenovalo, zbog njezinih karakteristika nomadskog naroda, za svoju izvjestiteljicu." *Lexikon der deutschen Dichter und Prosaisten vom Beginn der 19. Jh. bis zur Gegenwart* Franza Brümmera svjedoči o njezinu talentu za etnografsko slikanje povezujući to s boravkom u Africi i putovanjima po svijetu koja je ona poduzimala zajedno s prvim suprugom C.L.Marletom. *Lexikon der Frau* potvrđuje njezino članstvo u spomenutim etnografskim društvima i ističe da u slikanju običaja i sredine pokazuje oštro zapažanje i moć uživljavanja.

Dar zapažanja, smisao za etnografsko slikanje Mari Čop ne odriču ni Hermann Antal, Milan Grlović i Ivan Pederin, koji su se uzgredno pozabavili njezinim životom i djelom.

O tome, gdje i kada su osnovana spomenuta etnografska društva, te druge pojedinosti doznat ćemo dobrim dijelom iz članaka što ih je o njima napisala sama Mara Čop.

Dana 15. siječnja 1889. Mara Čop Marlet iz Rijeke za list *La Revue de l'Orient*³⁷ piše članak pod nazivom "Gypsy Lore Society", u kojem izjavljuje da je već prije godinu dana u Parizu došla na ideju da austrijskog nadvojvodu Josipa, kao vrsnog poznavatelja romskog jezika i folklor, predloži za pokrovitelja gore spomenutog međunarodnog društva za zaštitu romskog naroda. "Europa, koja već dugo ima društvo za zaštitu životinja, nema niti jedno društvo koje bi štitilo ljude koji sele s jednog kraja zemaljske kugle na drugi", stoji u uvodnom djelu teksta. Spisateljicu zaokuplja problem zbog kojeg je potražila pomoć prijatelja princa Caramana Chimaya, belgijskog ministra vanjskih poslova, a to je proganjanje romskog naroda. Ujedno se čudi što napredno 19. stoljeće nije našlo rješenje tog pitanja. Rome hvataju i proganjaju, ali ne da bi im se sudilo. Njih se izolira i prisiljava na postupnu smrt usljed smrzavanja i gladi. Samo je jedna zemlja, a to je Mađarska, pružila prijateljsku ruku ovom narodu bez domovine. Austrijski nadvojvoda, kako nas obaviještava autorica ovog članka, ipak je isprva prihvatio samo obično članstvo, koje će potom prerasti u počasno te je na taj način odagnao bojazan spisateljice o sudbini Roma, zauzevši se za njih i uvjerivši je uz to da su Romi veoma snalažljivi i tjelesno otporni. I doista, piše Mara Čop, oni su u međuvremenu napustili granična područja i unutrašnjost država koje im nisu bile naklonjene. Autorica u nastavku spominje da se upravo vratila iz Afrike i da je iznenađena kako se ovo mlado društvo, *Gypsy Lore*

³⁷ IV (1889), br. 9, str. 7-8.

Society,³⁸ ozbiljno latilo posla. Čudi se da je osnovano u Engleskoj, koja je po njezinu mišljenju tako malo poetična zemlja, i poziva čitatelje da se pridruže velikom djelu ovog društva na prikupljanju univerzalne literaure o Romima kako bi se olakšalo u ubrzalo konačno rješenje romskog pitanja. Stoga je, piše Mara Čop, u Mađarsku, "tu romantičnu domovinu Roma" spomenuto društvo poslalo G. Lelanda, eminentnog poznavatelja romskog narječja, koji u toj zemlji boravi već tri mjeseca. Tu je svojim istomišljenicima, a to su austrijski nadvojvoda Josip, Emil Thewrewk, istaknuti filolog, Antal Hermann, etnografski istraživač i poznavatelj romskog jezika, Nagy Miklós, urednik lista *Vasárnapi Ujság* i duhovni prijatelj Roma, te slikar i ilustrator Georg Vastagh, podijelio primjerke časopisa *Journal of the Gypsy Lore Society*. Naposlijetku se još jednom čitatelje diljem svijeta poziva na suradnju.

Mara Čop je objavljivala u gore spomenutom časopisu, a on izvještava o njezinu prilogu u budimpeštanskom *La Revue de l' Orient* nazivajući je "tako dobrom odvetnicom društva".³⁹ Isti časopis donosi osvrt⁴⁰ na njezin članak "Cigani među južnim Slavenima" (*Die Zigeuner unter den Südslawen*),⁴¹ objavljen u časopisu *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* (Budimpešta). *Journal* iz njezina iz *La Revue de l' Orient* preuzima njezinu crticu o mađarskim Romima u sjevernoj Africi i prevodi je na engleski jezik.⁴² Da je Mara Čop Rome jednom prigodom pratila čak do njihova tajanstvenog poglavara u srcu Afrike tvrdi Hermann Antal.⁴³

Spisateljica se u feljtonu "La Société d' ethnographique de

³⁸ To je još i danas postojeća udruga osoba zainteresiranih za studij romskog jezika i njihove kulture, osnovana u Londonu 1888. godine. Sjevernoamerički ogranak (*Gypsy Lore Society. North American Chapter*) ovog društva utemeljen je 1977. a od 1989. Društvo nastavlja radom pod starim nazivom. Među ciljeve društva ubraja se unapređenje studija romskog naroda i sličnih nomadskih grupa, širenje informacija u svrhu porasta razumijevanja romske kulture u njezinim različitim oblicima i stvaranje tješnjih kontakata među stipendistima iz redova tog naroda. Društvo sponzorira programe i konferencije, publicira polugodišnji *Journal of the Gypsy Lore Society* te četvrtgodišnji *Newsletter* a utemeljilo je i *Archiv Victor Weybright* za potrebe istraživača i studenata. *Journal*, danas međunarodni interdisciplinarni časopis sa svih područja romskih studija, počeo je izlaziti 1888. a od 1892. izišle su četiri serije. U spomenutom časopisu mogu se naći prilozi iz antropologije, lingvistike, povijesti, folkloristike, glazbe, književnosti, sociologije, umjetnosti itd. te osvrti na objavljene knjige i audiovizualni materijal.

³⁹ Vol. 1, no. 4 (April 1889), p. 244.

⁴⁰ Vol. 1, no. 5 (July 1899), p. 302 f.

⁴¹ Ovaj se prilog sastoji od mišljenja i napomena Franje Kuhača, s kojim se spisateljica dopisivala, nadopunjenih i ponegdje korigiranih neslužbenim napomenama austrijskog nadvojvode Josipa.

⁴² Vol. 2, no. 2 (April 1890), p. 120. Crticu sam prevela na hrvatski za *Nevo Drom/Novi put*, 1 (1998), br. 3-4, str. 9.

⁴³ Kao u bilj. 2.

Hongroi", u spomenutoj budimpeštanskoj reviji,⁴⁴ u kojoj je objavila prilog o društvu *Gypsy Lore Society*, okomljuje na ne baš pozitivni napis kojim su urednici ovog društva popratili osnivanje Mađarskog etnografskog društva (*Magyar Néprajzi Társaság*). Iz članka doznajemo da je Mara Čop, nakon M. Jókaija, također književnika, druga potpisnica ovog društva i da se u Budimpešti savjetovala s M. Hermannom, M. Thewrewkom i M. Schwickerom oko udjela pojedinih nacija u spomenutom društvu, trudeći se da se iznad svega poštuje načelo pravednosti. Spominje se i to da predstavnici svakog naroda priloge i referate pišu, i na sjednicama društva čitaju, na svom nacionalnom jeziku. "Mađarsko etnografsko društvo", piše ona, "nema nikakve političke ciljeve", već samo znanstvene. "Ono bi bez njih bilo mrtvorodeno dijete." "Etnografija, odnosno folklor, općenito uzevši, ne služe ni u kom slučaju odnarođivanju. Ona je, nasuprot tome, jedino sredstvo očuvanja, odnosno konzerviranja naroda u njegovoj originalnosti, u nastojanju da istraži narodne običaje, pjesništvo i povijesne spomenike. Ona budi uspavanu dušu naroda koji, krećući se prema budućnosti, zakopava u zaborav svoje lijepe tradicije, najsigurnije bedeme narodnosti". U nastavku teksta stoji da je Mađarska akademija ustupila svoje prostorije ovom društvu kojega je djelo "sprega umjetnosti i znanosti" i kojega tvorcima "slijede svjetle staze zvijezda stajačica koje zovemo istinom, ljepotom i veličinom". Upravo umjetnost i znanost, ističe Mara Čop, trebaju i mogu povezati svijet. Svaki bi narod trebao pred očima drugih naroda podastri svoja kulturna bogatstva i graditi svoje bratimljenje na kulturnim različitostima.

*Magyar Néprajzi Társaság*⁴⁵ otpočeo je radom još 1887., ali je službeno utemeljen 1889. godine. Glasilo ovog društva bilo je *Ethnographia*, a može se, kao jedno od rijetkih, pohvaliti neprekidnim djelovanjem.⁴⁶ Iz organograma Društva⁴⁷ vidljivo je da su članovi hrvatskog

⁴⁴ *La Revue de l'Orient*, IV (1889), br. 7, str. 1.

⁴⁵ Vidi Vilmos Voigt, "Egy múltkereső tudomány keresi múltját", *Valóság*, br. 8/1980.

⁴⁶ Godine 1989. ovo je društvo proslavljalo 100-tu godišnjicu neprekidnog djelovanja što se može usporediti još samo s berlinskim etnološkim društvom i engleskim folklornim društvom. Između dva svjetska rata, od 1932. do 1936., izišla su četiri toma najvećeg etnografskog pothvata tog doba A Magyaréság Néprajza (Etnografija Mađara). Tu su i istraživanja Zoltána Kodálya na području narodne glazbe s karpatskih prostora i publikacijski pokušaji Béle Bertóka. Kontinuiranim radom ističe se i najveća državna etnografska ustanova Néprajzi Múzeum (Etnografski muzej).

Prvi veći pothvati mađarske etnografije vezani su uz neke izložbe. Godine 1873. Xántes i Flóris Rómer poslali su 2500 eksponata na svjetsku izložbu u Beču, a 1885., na općoj državnoj izložbi, mogli su se vidjeti razni etnografski predmeti. Milenijska izložba "Etnografsko selo", održana 1896., bila je etnografska atrakcija svjetskih razmjera. Već tih godina učvršćuju se načela etnografske muzeologije.

Izraz "etnografija" u Mađarskoj se rabi od 1820. godine, kada je objavljen

ogranka bili Ivan Bojničić, Mara Čop Marlet i Friedrich S. Krauss. Pokrovitelj je bio austrijski nadvojvoda Josip koji je ujedno zastupao Rome i vodio njihovu sekciju.

Zanimljivo je da je knjiga Mare Čop "Südslawische Frauen. Auf Höhen und Tiefen der Balkanländer" (Južnoslavenske žene. Po brdu i dolu balkanskih zemalja) objavljena u Budimpešti, a skraćena verzija izišla je na francuskom jeziku u budimpeštanskoj *La Revue de l'Orient* pod naslovom "Les femmes yougoslaves". *Kepes folioirat* i *Vasarnapi Ujsag* također prenose ovaj tekst pod naslovom "Délszláv nők".⁴⁸

U feljtonu pod nazivom "Académie Internationale des Palmiers"⁴⁹ Mara Čop će se osvrnuti na treće etnografsko društvo kojem je sjedište u Parizu, gradu gdje je "intelektualni život tako buran i u kojem vlada naelektrizirana atmosfera". Geslo ovog društva, doznajemo, glasi *aperire terram gentibus*. Spominje se graditelj Sueskog kanala Ferdinand Lesseps⁵⁰ i njegovo pozivanje na rušenje granica i internacionalizam te u tom smislu dodaje: "Dosta je rasipanja sunčevih zraka. Sunce čovječanstva želi konačno zasjati u svom punom sjaju." U nastavku nas spisateljica upozna s imenima pokrovitelja ovoga društva. To su brazilski car Don Pedro, rumunjska kraljica, tuniski beg, predsjednik republike Francuske, francuski ministri, senatori i veleposlanici. Počasni predsjednici su: Géraud, član Francuske akademije, Edmond Hervé, kardinal Levigne, madbiskup Alžira i Kartage, F. Lesseps, član Francuske akademije, Jose Heredia, bivši ministar, i drugi. Autorica ovog članka posebno ističe Edgara de Selvea, direktora ilustriranog časopisa *Revue exotique* i *L'Ere nouvelle*, organa ovog društva. Upravo je on obavijestio Maru Čop da je na sjednici Društva od 15. veljače 1889. imenovana počasnim članom. Diplomom i odličje popratio je ovim riječima: "Veuillez vous associer, Madame, m'écrit-il, a nous, travailleurs de la paix, épars dans l'univers et qui se

članak Janosa Chaplovicza pod nazivom "Ethnographische Betrachtung über die Bevölkerung des Königreichs Ungarn". Mađarski etnografi dobili su poticaj s austrijske strane pa su već između 1885. i 1887. pod vodstvom austrijskog statističara Karla Czoerniga objavljena tri toma *Etnografije austrijske monarhije* koja je uglavnom sadržavala građu iz Mađarske.

Najveći pothvat, tada ne više austrijske, već "imperijalne" etnografije, jest golema svečana edicija *Az Osztrák-Magyar Monarcia* (izdanje na njem. jeziku: "Die Ethnographie der Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild"); organizator je bio austrijski prijestolonasljednik Rudolf. Od 1887. do 1901. objavljen je 21 tom.

⁴⁷ 1 (1889), br. 1, str. 59.

⁴⁸ Prema *A magyar néprajztudomány bibliografija 1870-1890* Zoltana Kovácsa. Bibliografija nije tiskana već je ostala u rukopisu a čuva se u Mađarskoj nacionalnoj biblioteci u Budimpešti.

⁴⁹ *La Revue de l'Orient*, IV (1889), br. 9 (od 3. ožujka).

⁵⁰ O njegovu životu napisat će i igrokaz pod nazivom "Sin svjetlosti (*Ein Sohn des Lichts*).

grouperont pour faire valoir les idées de civilisation et de fraternité universelle. Je vous adresse par le même courrier insignes et diplôme (et trop aimable il ajoute): dont vous êtes si digne Madame veuillez propager notre oeuvre, dans votre sympathique pays!" Mara Čop prenosi tekst diplome i opisuje izgled medalje.

Académie Internationale des Palmiers osnovana je 1880. godine "pour faciliter l'expansion de la langue française et encourager le voyages d'études aux pays lointains". Akademija je publicirala *La Revue des pays étrangers et les colonies européennes* s egzotičnim ilustracijama, počevši od 1880., a od kolovoza 1888. do srpnja 1889. ovu je reviju u sebe apsorbirala *Ere (L) nouvelle française* pa je izlazila pod nazivom *Ere (L) nouvelle française et revue exotique illustrée*.⁵¹

Pri pregledu sadržaja *La Revue exotique* i *L' Ere nouvelle* nije pronađen niti jedan rad Mare Čop, ali, budući da je kolekcija časopisa nepotpuna, nije isključeno da je ona u njima objavljivala.

U njezinoj knjizi o južnoslavenskim ženama u uvodnom poglavlju, pod nazivom "Stari Slaveni", spisateljica prenosi mišljenje nekih historiografa, suvremenika starih Slavena, pa kaže da su Slaveni narod sklon prijateljstvu, da su vezani za susjedne narode, da žive jednostavnim životom i da im je sveta dužnost gostoprimstvo. Žena je vjerojatno, napominje Mara Čop, bila oličenje poštenja i vjernosti. "Moral starih Slavena bio je toliko čist da njima nije bilo teško prihvatiti kršćanstvo". Autorica ove knjige u gruboj kori poganskog sujevjerja nalazi trag filozofskog nazora, a u pričama o suđenicama, ženama koje se pojavljuju uz dječju kolijevku, vidi klice fatalizma. Govoreći o južnoslavenskim ženama, a to je ujedno glavni i središnji tekst, prednost daje Hrvatima, jer je Hrvatica, piše Mari Čop, po svojoj povijesti i religiji, najbliža zapadnoj kulturi. "Hrvatica se udaje većinom iz ljubavi", kaže Mara Čop potkrepljujući to narodnom poslovice. "Hrvatica radi u polju ravnopravno s muškarcima. Ona je uočljiva po crvenoj marami. Ljeti ona noću, kao i svi drugi, spava na otvorenom," Ovdje se opširno govori o običajima, posebno onima vezanim za zaruke i svadbu. Opisuje se nošnja, nakit, način češljanja te razlaže o bračnom životu, obvezama bračnih partnera, njihovoj imovini, pa čak i o razvodu braka. Idealna predstavica hrvatske žene je Katarina Zrinski.⁵²

Nakon Hrvatske prelazi se na Dalmaciju, "njezinu kraljevsku sestru", pa se o dalmatinskom živilju kaže da su ih "pogodile prve čarobne zrake orijentalne romantike i da svakodnevnici daju malo prostora".

Među Dalmatinkama je Mari Čop najzanimljivija Bokeljka. U kućici, skrivenoj u sjeni maslina, tom "svojevrsnom svetom cartvu", nalazi

⁵¹ Godišta 1884-1889 čuvaju se u Bibliotheque nationale de France, Sig. Fol. Z. 242.

⁵² M. Čop joj prezime piše hrvatskom grafijom a ne Zriny kao što je tada bilo uobičajeno.

se "dražesna žena" koja je, premda upravlja kućanstvom, ipak "podložna suprugu, surovom ratniku koji se lako ne predaje pred njezinom ljepotom".

O ljepoti dalmatinskih žena uopće i o njihovu smislu za poeziju, piše Mara Čop, govorilo se od davnina.

Nakon što opisuje Crnogorku, na red dolazi Bosanka, muslimanka i kršćanka, običaji vezani za prosidbu i svadbu te bračni život, opis tjelesnog ustroja, nošnja itd.

Osvrćući se na žene iz Srbije nalazi da su Srbi lijep narod, da je srpski mladić sramežljiv i da su svadbeni običaji veoma slični onima kod Hrvata. Odjeća Srkinje slikovita je i istočnjački raskošna. Mara Čop spominje kraljicu Milicu, najopjevaniju žensku osobu, i slikaricu Katarinu Ivanović. Ukazuje i na "Pjesme o Kosovu" Slobodana Novakovića.

Govoreći o bugarskoj ženi, koju ne resi vanjska već unutrašnja ljepota, o njezinu narodu kaže da je strpljiv, radišan, gostoljubiv i prožet dubokim religioznim osjećajima.

Slika južnoslavenskih žena bila bi, napominje autorica ove etnografske studije, nepotpuna bez Romkinje, "umjetnog bisera u pravom ženskom nakitu slavenske zemlje".

Na kraju ove opsežne studije, koja je opremljena crtežima mađarskog slikara Geoga Vastagha, Mara Čop izražava nadu u bolja vremena za južnoslavenske narode, u buđenje nacionalne svijeti ali i pomirenje zavađenih bratskih slavenskih naroda.

Spisateljica će u posebnim prilogima pisati o Bosanki, o poeziji groba i napojnici kod južnih Slavena, o arapskim dojkinjama, o životu afričke domaćice - opisujući trgovce i njihovu robu, organizaciju dnevnog posla i donekle izgled obitavališta, okoliš i zbivanja na ulici zatim prehrambene navike ruskog naroda pri čemu je nabrojala i opisala brojna jela i pića, koja konzumiraju bogati i siromašni. Mara Čop, koja je putovala po Rusiji, navodi jela i pića koja su zajednička ruskom caru i seljaku. U istoj putopisnoj crtici opisuje moskovski kolodvorski restoran i način kako se jela serviraju i konzumiraju. Svoje mjesto našao je i opis zaleđene Neve. U kulturnoj skici "Ali" Mara Čop uspoređuje običaje i nazore na svijet muslimana i došljaka iz zapadnoeuropskih zemalja. Ono što čine ovi potonji, kupanje u moru, gimnasticiranje i sl, a da ne govorimo o odjeći, šeširima i drugom, arapskom je življu neobično smiješno. Niz feljtona posvećen je životu žene u Srednjem vijeku. Opisuje se nošnja i navode nazivi pojedinih odjevnih predmeta, ukrasa, kopči, ukosnica, pojaseva i slično. Opisuje se mjesto gdje se sklapa brak i svetkuje. Navode se glazbeni instrumenti itd. Ovo potonje, kao što je već spomenuto, pronašla je u spisima srednjovjekovnih historioografa.

Značajno mjesto Marinog etnografskog interesa zauzimaju žene Afrike. Njih je Mara poznavala jer je živjela nekoliko godina među njima. U časopisu *Wiener Mode*⁵³ Mara Čop je 1891. godine u nekoliko nastavaka

⁵³ Heft 1, 24-25; 6, str. 219-220; 8, str. 293-294; 10, str. 367-368.

objavila studiju pod nazivom "Frauenleben in Afrika" s ilustracijama jednog poznatog svjetskog putnika.

Na samom početku kaže da je Muhamedova volja bila da žene ne postavi uz bok muškarcu, već da ih njemu podredi, što nema ništa s ropskim odnosom, kao što se vjeruje. U divljim predjelima Afrike muškarac treba štiti nježniju ženu. To će biti jasno svakom, piše Mara Čop, tko se поблиže upozna s institucijom muslimanskog ljubavnog života kod arapskih plemena Afrike. Obiteljskom životu ne nedostaje moralna uzvišenost i strogo pridržavanje propisa. Čak je i poligamnost uredba koja štiti slabiju ženu - poziva se autorica na obrazovanije Arape. U pustinji bi žena podlegla teretu rada, pa dok jedna žena prati gospodara, druga Čuva njezino dijete, i obrnuto. Velika je zabluda da je muslimanka oštećena ili zapostavljena. u nekom pogledu, tako Mara Čop, ona živi bolje nego njezina sestra civilizirane Europe, iako, kad uđe u šator, od supruga dobiva samo prostirku, na kojoj spava i boravi. "Njezino se bogatstvo sastoji u darovima prirode koju nisu dotaknuli ljudska ruka i ljudski duh. Nitko ne sluti da se ona, pored hrabrog i neustrašivog muškarca, kojeg naziva saharskih lavom, osjeća poput kraljice".

Uz muslimanke govori se i o ženama berberskog plemena Kabila koji žive u brdima u dobro organiziranim demokratskim uređenjima. Kabili su bistri, snalažljivi, lako uče, alu su i koristoljubivi za razliku od Arapa.

Arapske Židovke krase ljepota i gracioznost pokreta.

Maurka živi u kući niskih vratiju u kojoj je mramorom popločeno predvorje prostorija koju dijeli po nekoliko obitelji. Maurke liječe djecu drugačije nego ostali civilizirani svijet, a zdravlje čuvaju i razne amajlije koje se nose oko vrata. Djevojčičine amajlije često nose natpis: "Vi ste poput ruža. I kad se uberu ostaje miris." Dojenje djeteta važan je čin a dojlja gotovo da se ubraja u rodbinu. Za dojenje djeteta Arapokinja od surpuga može tražiti plaću.

U studiji se iznosi još mnoštvo zanimljivih detalja a arapski brak autorica smatra "određenom vrstom serioznog ugovora, poslovnog čina koji se odvija pred kadijom". Muškarac je ženi dužan dati sobu i prostirku, odnosno ležaj. Više od toga dopušta se, ali manje ne. Suprug je taj koji brine o hrani, a kod bogatijih se hrana nabavlja unaprijed.

Kod Kabila, u njihovu komunističko-demokratskom uređenju, stvar je drugačija. Mladenci ne brinu o svojoj budućoj imovini. Općina im pomaže u gradnji kuće tako što svata obitelj daje po kamen i balvan te vreće s hranom.

Bogati Arapin dariva ženi korpu s kozmetikom, crnilo za obrve i slično. Dvapat na godinu žena ima pravo na kompletnu odjeću, samo što ne smije zahtijevati da odjeća bude preskupa.

U studiji se govori o bračnim nesuglasticama i raskidu braka, pa se navode izreke koje imaju nedvosmisleno značenje. "Kamenom ću te pogoditi u zatiljak" znači otrilike "Slobodna si, ne želim ti više biti gospodar".

I na kraju ovog članka, kojemu mu je namjera bila ponajprije informirati o aktivnostima i djelu Mare Čop na području etnografije, kažimo i to da je ona svoje tekstove proizvodila u blizini opće atmosfere vremena i kulturološkog europskog horizonta te da je, kao spisateljica velike erudicije, težila da književnom univerzalnošću obuhvati sav raspon europske literarne tradicije, pa u tom smislu možemo i razumijeti njezino zanimanje i orijentaciju prema etnografskim sadržajima.

THE FIRST CROATIAN FEMALE ETHNOGRAPHER MARA ČOP MARLET

(Summary)

Mara Čop was born in Livorno, Italy, on August 10th 1858. She used to sign her literary works and other publications either as "Mara Čop Marlet" or "Marie von Berks". To her father Anton Tschopp, an Austrian offices and an engineer later on, originating from a well known merchant family in Karlovac, are being attributed certain contributions in the economic and cultural development of Croatia. Mara's mother, German by origin, born in Mainz, was first met by her father in Ferrara.

In 1886 Mara Čop got married to a French lawyer Charles Lenger Marlet, son of a French senator. With her husband Mara moved to Bruselles, then to North Africa, Algeria. Their marriage lasted for a short time, even their daughter died soon. Mara Čop returned to Croatia. In 1894 she got married again, this time to Hugo Berks, a Slovene landowner und member of the Austrian Imperial council. Thereafter Mara Čop, her husband and their son mainly lived at their two landed properties, either in the South Styria (near Celje) or in Vienna. After her husband's death Mara Čop herself was in poor health and she moved to Gorizia where she died in 1910.

She entered the world of literature with her short stories on Croatian themes. As she was less proficient in Croatian she wrote in German. Also she translated her German texts into French. In 1892 she translated and adapted "Psyche" by Ivo Vojnović for the theatre in Graz. At the end of the same year her "Lugoška svatovska pjesma" ("Wedding song from Lugos") was put on the stage in Zagreb. Unfortunately Vienac was not in favour of the play, but her plays were well received in Vienna, Prague, Brno, Olomouc, Stuttgart, Munchen, Ljubljana and elsewhere. Being interested in other writers' works Mara Čop dramatized "Pierre et Jean" by G. De Maupassant and "A Rebours" by Joris-Karl Huysmanns. While dealing with the loss of power of aristocracy, corruption and conflicts between the old and new in her dramas, in her novels, written in her closing years, she wrote about false morality, inadequate education of the

youth and alienation of the nature.

Mara Čop wrote about Hungarian society showing her interest and comprehension for the political issues. She was equally well as a writer and ethnographer being the member of several ethnographic societies such as: Académie Internationale des Palmiers (founded in Paris in 1880), Gypsy Lore Society (founded in London in 1888) and Magyar Néprajzi Társaság (founded in Budapest in 1889).

Numerous literary lexicons pointed out Mara Čop's talent for the ethnographic description. She was particularly interested in the south Slav women, the African ones and the Romanies, writing about them in her ethnographic studies. Even her literary works reflect the folkloristic and ethnographic elements giving the author herself, among those writing in German, such general features. With due respect she described in details the national costumes of those women, the wedding costumes and ceremonies, as well as their married lives. While dealing with women Mara Čop also spoke about men, and of course about those peoples in general. Concerning the Muslim nuptial customs she tried to be well informed and build up her own attitudes.

This Croatian femme savante represented a well bred, informed and accepted lady in various circles where she could meet professionals of her time such as scientists, politicians, writers, musicians, painters, theatre artists, journalists, and others. Among the domicile names there are J.J. Strossmayer, J.E. Tomić, F. Bučar, V. Bukovac, V. Jagić, while among the foreign ones we find E. Zola, Leconte de Lille, Sully Prudhomme, Karl Bleibtreu, Leopold Sacher-Masoch, Juliette Adam, French president Grevy, Belgian foreign affairs minister Chimay, Brazilian Emperor, Austrian Grand Duke Joseph and many more.

Keywords: Mara Čop (Marlet, Berks), Académie Internationale des Palmiers, Magyar Néprajzi Társaság, Gypsy Lore Society, south Slav women, African women, Romanies women.

IZBOR IZ LITERATURE

- "A Magyarországi Néprajzi Társaság szervezete". 1889. *Ethnographia* 1:59.
- *Biographien und Bibliographien der deutschen Künstler und Schauspieler in Österreich-Ungarn ausser Wien*. 1906. Band 2. Wien, 73-74.
- Brümmer, Franz. 1913. *Lexikon der deutschen Dichter und Prosaisten vom Beginn des 19. Jh. bis zur Gegenwart*. 6. Auflage. Wien. 102.
- Čop Marlet, Mara. 1883. "Südslawische Frauen". *Auf der Höhe* 1: 427-440; 3: 209-222.

- Čop Marlet, Mara. 1884. "Le théâtre national en Croatie". *Revue International* 6.
- Čop Marlet, Mara. 1884. "Das kroatische Nationaltheater". *Auf der Höhe* 3: 406-415.
- Čop Marlet, Mara. 1887. *Aus den Edelhöfen des Balkan. Novellen*. Leipzig: Verlag von Albert Unflad.
- Čop Marlet, Mara. 1888. "A delszlav nők". *Kepes folyoirat* 2: 35-39.
- Čop Marlet, Mara. 1888. "A delszlav nők". *Vusarnapi Ujsag* 35: 445-447.
- Čop Marlet, Mara. 1888. *Südslawische Frauen. Auf Höhen und Tiefen der Balkanländer*. Budapest: Carl Grill.
- Čop Marlet, Mara. 1887-89. "Die Zigeuner unter den Südslawen". *Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* 3: 308-311.
- Čop Marlet, Mara. 1889. "Gypsy Lore Society". *La Revue de l'Orient* 9: 7-8.
- Čop Marlet, Mara. 1889. "Académie Internationale des Palmiers". *La Revue de l'Orient* 9: 1.
- Čop Marlet, Mara. 1889. "Biela vila". *Über Land und Meer* 14-26: 642.
- Čop Marlet, Mara. 1889. "Hausfrauenleben in Afrika". *Über Land und Meer* 61: 505.
- Čop Marlet, Mara. "La Societé d' ethnographie de Hongrie". *La Revue de l'Orient* 7:1.
- Čop Marlet, Mara. 1889. "Les femmes yougo-slaves". *La Revue de l'Orient* 16: 1-2; 17:3-4.
- Čop Marlet, Mara. 1890. "A Hungarian Gypsy in Northern Africa". *Journal of the Gypsy Lore Society* 2/2: 120.
- Čop Marlet, Mara. 1890. "Ajkuna. Zigeunergeschichte". *Wiener Mode* 21: 729-731.
- Čop Marlet, Mara. 1891. "Die Poesie des Grabes bei den Südslawen". *Laibacher Zeitung* 27: 1423-1424.
- Čop Marlet, Mara. 1892. "Ali". *Agramer Tagblatt* 171: 1-2.
- Čop Marlet, Mara. 1891. "Frauenleben in Afrika". *Wiener Mode* 1, 6, 8, 10.
- Čop Marlet, Mara. 1892. "Arabische Nounous". *Agramer Tagblatt* 203: 1-3.
- Čop Marlet, Mara. 1892. "Der Bogumile". *Die Dioskuren* 21: 177-213.
- Čop Marlet, Mara. 1892. *Das Hochzeit von Lugos*. Wien: Eirich Verlag.
- Čop Marlet, Mara. 1893. "Das Trinkgeld bei den Südslawen". *Laibacher Zeitung* 113: 975-976.
- Čop Marlet, Mara. 1894. "Steiermarks Frauen im Mittelalter". *Wiener Abendpost* 267: 5-6.

- Čop Marlet, Mara. 1895. "Altsteierische Heilkunde". *Wiener Abendpost* 31: 5-6.
- Čop Marlet, Mara. 1895. "Rusische Kochkunst". *Agramer Tagblatt. Beilage zur Nr.* 120.
- Čop Marlet, Mara. 1895. *Muschelkinder. Schauspiel in vier Akten. Nach einem Roman von Guy de Maupassant.* Cilli: D. Hribar.
- Čop Marlet, Mara. 1895. "Klosterleben der Frauen im mittelalterlichen Steiermark". *Grazer Zeitung* 120: 1-3.
- Čop Marlet, Mara. 1896. "Altsteierische Schriftstellerinnen". *Grazer Zeitung* 27: 1-3.
- *Deutsch-österreichischer Künstler - und Schriftstellerlexikon.* 1902. Hrsg. von H.C. Kosel. Band 1. Wien, 101.
- *Deutsch-österreichische Literaturlexikon.* 1931-1937. Hrsg. von E. Castle. Wien: Carl Fromme, 1072. 1478, 2021
- Govekar, Franc. 1910. "Čopova-Berksova Mara". *Slovan* 8: 257.
- Grlović, Milan. 1887. "Mara Čop Lenger Marlet". *Smotra* 6: 354-360; 7: 425-432.
- Gulyas, P. 1942. *Magyar irok elete es munkai.* Tom 4. Budapest, 513.
- Habsburg, Joseph Karl Ludwig (Jozsef Föherzeg). 1888. *Czigany nyelvtan. Romano szibakero.* Budapest: Kiadja a Magyar Tudomány Académia.
- Hermann, Antal. 1889. "Čop Marlet Mara". *Vasarnapi Ujsag* 14: 224.
- Hrvatski biografski leksikon. 1993. Sv. 1. Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 88.
- *Index Bio-bibliographicus notorum hominem.* 1897. Osnabrück, 417.
- Kósa, László. 1989. *A magyar neprajztudomány története.* Budapest: Gondolat.
- Kovacz, Zoltan. 1890. "A magyar neprajztudomány bibliografiája 1870-1890". Rukopis.
- Kultik-Garudo, I.E. 1982. "Zur 150. Wiederkehr des Geburtstags von Josef Habsburg, dem verkannten grossen Romani-Forscher". U [In] *Anzeiger der phil.- historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaft.* Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaft 119: 157-174.
- *Lexikon der Frau.* 1953. Band 1, 29.
- *Lexikon deutscher Frau der Feder.* 1898. Hrsg. von Sophie Pataky. Band 1. Wien, 99.
- *Leksikon pisaca Jugoslavije.* Novi Sad: Matica srpska, 282-283.
- "Lugoška svatovska pjesma". 1892. *Obzor* 12. prosinca 1892., br. 283.
- *Morgenpost.* 1892. 117: 3.
- *Nagy Lexikon.* IV kot. Budapest, 652.

- "Nešto o spisateljici Mari Čop Marletovoj". 1892. *Vienac* 4: 768.
- "Nove nemecke divadlo". 1910. *Moderni život* 1-10: 128.
- *Ottuv divadelni slovník*. 1914-1919. J. Otto, ur. Sv. s. Praha, 21.
- Pederin, Ivan. 1978. "Naši pisci na njemačkom jeziku u doba realizma". *Forum* 415:847-851.
- "Pismo Mare Čop Marlet sveučilišnim građanima". 1892. *Obzor* 286.
- *Slovenski biografski leksikon*. 1925-1932. Tom 1. Ljubljana, 34 i 95.
- *Über Land und Meer*. 1889. Band 62, 1084.
- Voigt, Vilmos. 1980. "Egy múltkereső tudomány keresi múltját". *Valóság* 8: 102-111.
- *Znameniti i zaslužni Hrvati te spomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925 -1925*. 1925. Zagreb, 56.
- Žura, Slavica. 1999. "Vojnovičeva Psyche u Grazu 1892". *Dubrovnik* 3: 19-42.
- Žura, Slavica. 2000. "Na aukciji u bečkom Dorotheumu prodane nedavno otkrivene Bukovčeve slike". *Vjesnik* 6.srpnja 2000 : 17.
- Žura, Slavica. 2003. *Život i književno djelo Mare Čop*. Magistarski rad. Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet.

Pisma

- Pismo Milanu Grloviću iz Karlovca od 2. kolovoza 1884. Čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Sig. R 4419 b.
- Pismo Milanu Grloviću iz Alžira od 1. kolovoza 1887. NSB 4419 b.
- Pisma Franu Miklošiću iz Karlovca i Beča iz 1890. Čuvaju se u *Österreichische Nationalbibliothek* u Beču. Sig. *Autograph*. 136/71-1, 71-2, 71-3 i 71-4.

Popis fotografija

1. Mara Čop. Rad Georga Vastagna. Ilustracija knjige "Sudslawische Frauen. Auf Tiefen und Hohen des Balkan, Verlag Carl Grill, Budimpešta 1888.
2. Mara Čop. *Dom i svijet*, XXI (1910) 13, str. 253.
3. Antun Čop (Tschopp), spisateljčin otac. Rad A. D. Fernkorna. Bista se nalazi na dubovečkom groblju u Karlovcu. Slika je preuzeta iz Hrvatskog biografskog leksikona, Leksikografski zavod "Miroslava Krleža", Zagreb 1993, str. 90.
4. Putopisna crtica *Die Bosniern*, objavljena u časopisu "Über Land und Meer" 1889. godine.
5. Etnografska studija *Frauenleben in Afrika* (2. nastavak) koja je

- objavljena 1892. godine u časopisu "Wiener Mode", Heft 6, str. 219.
6. Naslovna strana knjige "Sudslavische Frauen. Auf Tiefen und Hohen des Balkan" za koju je predgovor napisao barun J. A. von Helfert a ilustracije izradio Georg Vastagh. Knjiga je objavljena uz potporu austrijskog nadvojvode Josipa u Budimpešti 1888.
 7. Organogram mađarskog etnografskog društva Magyar Neprajzi Tarsasag u časopisu *Ethnographia* br. 1/1890, str. 59. Hrvatsku sekciju, kao što se vidi, predstavljali su Imre Josipović, kao predsjednik, te Ivan Bojničić, Mara Čop-Marlet i Fr. S. Krauss, kao izvjestitelji.
 8. Manuskript drame "Das Hochzeitshied von Lugos", objavljen 1892. u Beču od strane izdavačke kuće dr. O. F. Eirich.
 9. Pismo Franu Miklošiću od 18. ožujka 1890. u kojem ga M. Č. pita za dramu "Bogumil" koja je navodno izvedena u Beogradu. Zanima je ime njezina autora.
 10. Pismo Franu Miklošiću, upućeno iz Beča (Wien IV), Heugasse 18, kod dr. Calligaris. Pismo potječe vjerojatno s kraja 1889., a Mara Čop se zanima za staroslavensko pravo, zadruge, vojvode i sl.
 11. Faksimil rukopisa M. Č. koji sadrži pjesmu o bogumilima u slobodnom prijevodu spisateljice te napomenu o tome tko su bogumili. Rukopis se čuva u ostavštini Karoline Bruch-Sinn u Wiener Stadt - unf Landesbibliothek.
 12. Prva stranica drame u stihovima Bgm koja je u skraćenom izdanju objavljena 1892. u časopisu *Dioskuren*.

Slika 1.



Slika 2.



† MARA pl. BERKS,
poznata austrijska spisateljica
rođena Karlovčanka

Slika 3.



Slika 4.

892 Krieger, Land und Meer. Dailige Illustrirte Zeitung.

Die Besessene.

Bertha ist ein wunderlich Kind, um nicht zu sagen ein kleines Mädchen, denn sie ist erst fünf Jahre alt, und hat schon eine Menge von seltsamen Tugenden. Sie ist sehr gut, sehr brav, und hat eine Menge von seltsamen Tugenden. Sie ist sehr gut, sehr brav, und hat eine Menge von seltsamen Tugenden. Sie ist sehr gut, sehr brav, und hat eine Menge von seltsamen Tugenden.



Besessene Mädchen. Gemalt von Georg Meißner.

Die Besessene ist ein wunderlich Kind, um nicht zu sagen ein kleines Mädchen, denn sie ist erst fünf Jahre alt, und hat schon eine Menge von seltsamen Tugenden. Sie ist sehr gut, sehr brav, und hat eine Menge von seltsamen Tugenden. Sie ist sehr gut, sehr brav, und hat eine Menge von seltsamen Tugenden.

Die Besessene ist ein wunderlich Kind, um nicht zu sagen ein kleines Mädchen, denn sie ist erst fünf Jahre alt, und hat schon eine Menge von seltsamen Tugenden. Sie ist sehr gut, sehr brav, und hat eine Menge von seltsamen Tugenden. Sie ist sehr gut, sehr brav, und hat eine Menge von seltsamen Tugenden.



Frauenleben in Afrika.

(Von Frau Cap. Marlet.)

In den sonnenbrennendsten Ländern Afrikas hat der Blüte Nubammes das Weib nicht eben den Gatten, sondern hat über dasüßte von solchen eifersüchtigen Gebieter gestellt. Der den Inpirationen moslemischen Diebstehens, näher raat, zum Beispiel durch einen regen Verkehr mit den arabischen Stämmen Afrikas, wird dieselben immer weniger misachten lernen. Nicht auf gemeinen Einnahmen beruht diese traditionelle Sitte des heißen Nubammes, sondern auf dem männlich bewußten Schutz der Kraft, der sich in diesen barbarisch wilden Nationen naturgemäß der zarteren, weiblichen Schwäche zur Seite stellt.

Vergegenwärtigen wir uns die Wüste, wo der Hitze noch das Familiengeiz umkreist, das der heiße Nubammeswind zu zerlegen droht, das schwere Bedraud der aufgewirbelten Sandmassen drohend hinter ihm ersehend, wie ein grauenhaftes Phantom das Heim des Nubammes verfolgend, um das noch andere feindselige Stämme treiben — denn die Dämonen der Wüste, wie sich die schwarzverschleierte Stämme des Saharajungen nennen, sind gefährlich und beschiden sich gegenseitig — und wir werden zugewinnen müssen, daß eine Ehe nach unjeren Begriffen, ein vereinerntes festliches Band, den Verhältnis wenig angepaßt wäre. Die Gefahr, wie der Krieg, bedingt immer einen feindlichen, bespöttlichen Willen, sonst verzeubet sie den Augenblick der Verzweiflung, das sich hietenden Vorzeiles, und so wurde der Araber zum Gebieter und das Weib zu seinem willenlosen — Schlingel, aber keineswegs zur rechtlichen Stütze.

Das Familienleben des Arabers entbehrt weder der moralischen Sobrietät, noch strenger Sittengesetze. Sogar die Polygamie ist, wie die gebildeten Araber erklären, eher eine Einführung zur Schonung der schwachen Frauen als eine rohe Ungeheuerlichkeit der Sinne. In der Wüste würde nämlich die einzelne Frau ihren Arbeitslohn verlieren. Bei ihren Wanderzügen durch dieses gemalige Sonnenmeer müßte ihr Kind der Warnung entbehren, wenn die Frauen sich nicht gegenseitig liebevoll unterstützen könnten, schwedend sich dem wüstenstehenden Gebieter dienend. Es ist eine in jeder Beziehung irrige Ansicht, daß die Rechte der moslemischen Frau sehr beschränkt und vernachlässigt sind. Die Frauen stehen sich in mancher Beziehung, so paradox es klingen mag — gewisse moralische Momente abgetrennt — sogar weit besser als ihre modernen, civilisierten europäischen Schwestern.

Wenn wir zuerst bei der Nubadin verweilen, so wissen wir, daß ihr, wenn sie unter das Jelt des Gatten geführt wird, ein Teppich oder eine Matte gebührt, um darauf zu ruhen — eine Kaufsumme von drei Dirhems (circa 80 kr.) ist oft der niedere Preis ihres ganzen Lebens, ihrer Jugend, ihrer Schönheit. Wie unendlich arm und erschütternd genüßlich erscheint uns in unjeren vereinernten Kulturleben das der braunen Frau das dunkle Erbschicksal an der Schwelle ihrer Ehe Gebotene! Doch bezieht ihr Reichthum eben in anderen Dingen, die uns längst ent Fremden wurden: in den einfachen, ewigen, nicht von Menschen-

Wenn ihr Gatte — der Nubadiner — stirbt, so steigt er auf einen Teppich in der Mitte des Zeltes, dessen Stoffschlagel weis zurückgeschlagen sind. Die Frauen umgeben ihn westlagend mit von Staub geschwängerten Wangen, die sie sich nach mit den Händen oder mit Schwerden klug reißen. Ansen steht das prächtig aufgestäubte Weib des toten Gebieters, und etwas weiterhin liegen die männlichen Araber in schweigender Trauer, das Antlitz bis zu den Augen mit dem weißen Nubammes verhußt. Die Warrin des Verstorbenen singt von Zeit zu Zeit in wildschmerzlichen, tief ergreifenden Tönen:

»Mein Jelt ist tot,
Ich bin erloschen.
Wo weilt mein Gatte?
Wo habe ich sein Schicksal?
Er lag nur mit dem Schwert,
Er war der Herr der kühnen Tag,
Von weiser die Hande in und vom Jelt.«

Und wie tröstlich erwidert ihr der Klagen Echo der anderen Frauen:

»Er ist nicht tot, er ist bei Gott,
Er sich die seine Hande,
Er sich die seine Hande,
Mit Schweiß des Jelt er schütten,
Er ist nicht tot, er ist nicht tot.«

Das arabische Weib darf dem geliebten Toten nicht zu seiner letzten Ruhestätte gelassen. Auf einem Teppich ruht man ihn hin und umhert ihr nur wenig tief in das Sommer der Wüste. Später erst schleicht sie hinaus und wirft sich auf das mit Dornenweigen, zur Abwehr der Hühner und Schakale, bedeckte, einjame Grab in dieser leblosen Unendlichkeit. Hier muß auch der Nubade von seinen Wanderzügen ruhen, hier hat auch er endlich eine blühende Stätte gefunden im Schoß der Wüste, wo nach arabischem Glauben einft das Paradies der Weltlichkeit lag. Gewöhnlich erscheint ein Araber, und seinen strengen Zurecht geling es, die Frauen zur Klüßlichkeit in das Jelt zu bewegen.

»Nur den Toten sich mit Karzel verführen.« gebietet der braune Dämon. »Gute Tugenden sind ein Anführer gegen Gott. Wollt ihr keinen Willen nur annehmen, wenn er Euch Freunden verführt, und ihn zurückweisen, wenn er Feinden verführt? Kommt in das Jelt zurück!«

Die Frauen des Nubammes entfernen sich dann, ruhen dem toten Gebieter aber noch lange ein lautes Wehweh nach, selbst wenn die Jette abgetrocknet sind und sie schon wieder weiter hinaus durch die Wüste der Sonne ausgegriffen.

Wir verlassen nun die Gebirge des Nubammes und nähern uns der herrlichen Umarmung des großen Sandmeeres — den Oasen — mit ihren schönen Wäldern von Palmen: Bäume, welche die Araber die Königinnen Afrikas nennen. Bei dem zu den französischen Colonien gehörenden Nubade gelangt wir an den sogenannten »Kamb der Wüste«. Hier treffen wir die Araber schon ansichtig unter der niederen Zelt-

hütte, ein fürchterliches, ganz rauchgeschwängertes Heim, welches die oft mit schwarzen Zueilen geschmückte Tochter des dunklen Erbschicksals leiser wiberprüchvoll unruhnt, wenn es ihr einft, einmal in die dunkle Zelt-Deckung zu treten. In Nubade ist es, wo man einem merkwürdigen Frauenstamme, den »Dusek-Nubade«, zuerst begegnet. Es sind echte Nubadiner, die ihre nomadischen



Slika 6.

Südslavische Frauen.

Auf Höhen und Tiefen der Balkanländer.

Von

Mara Cop Marlet.

Mit einer Einleitung

von Jos. Alex. Freiherrn von Helfert.

Mit 6 Illustrationen von Prof. Georg Meisinger.



Carl Grill

hies. und k. königl. Hofbuchhandlung

Budapest.

A Magyarországi Néprajzi Tarsasag szervezete.

A társaság elnöke:

József Főherczeg Ő cs. és kir. Fensége.

A társaság tisztikara:

Elnök: Hunfalvy Pál. *Alfőnökök:* Gömdei Havas Sándor, Török Aurél. *Titkár:* Herrmann Antal. *Jegyző:* Katona Lajos. *Fenntartók:* Borovszky Samu.

A választmány tagjai:

Apponyi Sándor gr., Baich Mikos br., Ballagi Aladár, Berecz Antal, Berzeviczy Albert, Brankovics György, Brassai Sámuel, Császka György, Filsch József, Goldis János, Goldzher Ignác, Grünwald Béla, Gyulai Pál, Janos Benedek, Kaus Ivor br., Kálmány Lajos, Kohn Samuél, Kaun Geza gr., Lóczy Lajos, Moravcsik E. Emil, Nagy Miklós, Rakovszky István, Salmen Jenő br., Szarvas Gábor, Szász Károly, Szathmáry György, Széchenyi Béla gr., Szendrei János, Szily Kálmán, Törz Kálmán.

A társaság hivatalos közlönyének szerkesztője: Réthy László.

A társaság eddig szervezett szakosztályai:

I. Népfajok szerinti szakosztályok:

Magyarok: elnök: Jókai Mór, előadók: Baksay Sándor és Réthy László.
Székelyek: elnök: Orbán Balazs br., előadók: Király P. és Kozma F.
Csigányok: elnök: Odesenlehy Artúr hg., előadó: Szadevsky Lajos.
Polócok: elnök: Nyáry Jenő br., előadók: Mikszath K. és Pinter S.
Délvidéki németek: elnök: Schwicker J. H., előadók: Herrmann Antal és Szentkláray Jenő.
Dunántúli németek: elnök: Schneller Istv., előadó: Kurz Samuél.
Szepesi németek: elnök: Spöner A., előadók: Ländler E. és Weber S.
Erdélyi szászok: elnök: Teutsch G. D., előadók: Meltzl O. és Wolff J.
Horvátok: elnök: Josipović Imre, előadók: Bojnisić Iván, Cep-Marlet Mara és Krauss Fr. S.
Szerb: elnök: Nikolic Fedor br., előadók: Asbóth Oszkár, Hadzsics Antal és Popovics István.
Bolgárok: elnök: Gárbusz G., előadók: Kozilkov L. és Stranz Adolf.
Tal: elnök: előadók: Bachat Déniel és Czambel Samu.
Rubén: elnök: Fureziák Gyula, előadók: Ceopey László, Drohobeczky Gyula és Zloczky M.
Levgyel: elnök: Zalusky E. gr., előadó: Fialowsky Lajos.
Vend: elnök: Szalay István, előadó: Gönczy Ferencz.
Ruman: elnök: Marciencescu Athanasz, előadók: Alexics György, Mailand Oszkár és Moldován Gergely.
Görög: elnök: Lyka Miklós, előadó: Tsalós György.
Orbánok: elnök: Molnár Antal, előadók: Patrulányi L. és Szongott K.
Csigányok: elnök: József Főherczeg ő fensége, helyettese: P. Thewrewk Emil, előadó: Herrmann Antal.
Bosnyákok: elnök: Asbóth János, előadók: Strauss A. és Thalóczy L.

Als Manuscript gedruckt.

Aufführungs- und Uebersetzungsrecht für alle Sprachen vorbehalten.

Für sämtliche Bühnen im ausschließlichen Debit des Dr. D. F. Cirich,
Wien, I., Wipplingerstraße 29, und ist von diesem allein das Recht
der Aufführung zu erlangen.

Mara Cop Marlet

Für Deutschland beliebe man sich an meinen Vertreter A. Futsch in Berlin zu
wenden. Pr. D. F. Cirich.


Das Hochzeitslied von Lajos.

Schauspiel in vier Aufzügen
von
Mara Cop Marlet.

(Am Stadttheater in Brünn mit durchschlagendem Erfolge aufgeführt. Am Hoftheater in Stuttgart in Vorbereitung.)

Dieses Manuscript darf von dem Empfänger weder verkauft,
noch sonst irgendwie weiter begeben werden und gibt das Ausführungs-
recht, nach vorher erfolgter Einigung über die Bedingungen nur für
Director und zwar
nur für die Zeit, während welcher d. selbe die Direction d.
Theater in inne hat, demnach weder für seinen
Directions- oder Rechtsnachfolger an diesem Orte, noch für diese
selbst, wenn d. selbe eine andere Direction übernehmen sollte, für
diesen anderen Ort.

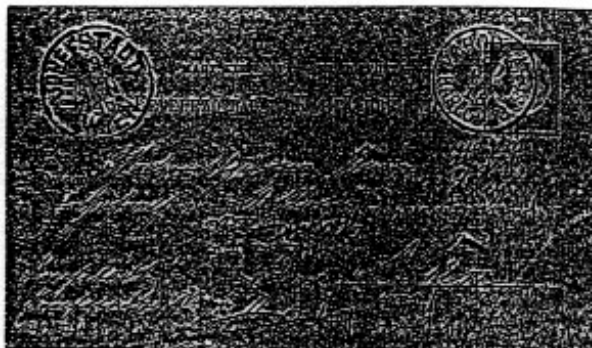
Dr. D. F. Cirich.

 Preussische
Staatsbibliothek
Berlin

Wien, 1892.

Trud von Johann E. Koubi & Sohn, Wien, III., Siltgasse 3.
Verlag von Dr. D. F. Cirich.

Slika 9.



Handwritten text in a cursive script, likely a letter or a document. The text is written in a dark ink on a light background. The script is dense and fills most of the page. The text is written in a cursive script, likely a letter or a document. The text is written in a dark ink on a light background. The script is dense and fills most of the page.

